

НЕОБХІДНІСТЬ І МОЖЛИВОСТІ ВИРОБЛЕННЯ СУЧАСНОЇ КАРТИНИ СВІТУ

**Р.А. Арцишевський, доктор філософських наук, професор,
Т.Я. Шоломицька, пошукач,
Волинський державний університет ім. Лесі Українки**

Аналізуються причини актуалізації і можливі шляхи вироблення сучасної картини світу, розглядається питання про взаємодію різних форм соціального досвіду в процесі її створення.

Під картою світу (КС) зазвичай розуміється вища форма узагальнення і систематизації різних форм соціального досвіду [7, с. 5-6]. Залежно від форм цього досвіду можуть бути виділені наукові, художні, мовні картини світу. У свою чергу наукові картини світу розподіляються на конкретно-наукові (фізичну, хімічну, біологічну, історичну тощо), що становлять вищу форму теоретичного узагальнення і систематизації знань у рамках окремої науки, і загальнонаукові картини світу (природничо-наукова, суспільно-наукова і картина світу людини), які служать вищими формами узагальнення і систематизації знань у рамках відповідних наукових галузей, які займаються вивченням природи, суспільства та людини [1, с. 177-178]. Проте найвищою формою узагальнення і систематизації *всіх* існуючих у певний історичний період форм соціального досвіду є так звана всезагальна чи універсальна картина світу (УКС), яка є пізнавальною основою певного (міфологічного, релігійного чи філософського) світогляду [3, с. 82-84].

Вироблення нової УКС завжди було своєрідним переворотом у духовному житті того чи іншого суспільства і навіть всього людства, який зумовлювався не тільки нагромадженням нового пізнавального досвіду, а й певними соціальними змінами. Якими ж причинами зумовлюється необхідність вироблення сучасної УКС? Вважаємо, що таких причин можна назвати принаймні три.

Першою з цих причин є, безумовно, необхідність інтеграції (узагальнення, ущільнення, систематизації) велетенських масивів нової наукової інформації, що швидко збільшується в умовах сучасної НТР внаслідок розширення і зростання спеціалізації наукових досліджень.

Другою такою причиною є необхідність подолання кризи сучасної освіти, одна з провідних тенденцій розвитку якої на сучасному етапі пов'язується з інтеграцією її змісту. Без вироблення концептуальних основ такої інтеграції будь-які спроби в цьому напрямі будуть мати довільний характер. Доведено, що однією з найважливіших методологічних засад інтеграції змісту освіти повинна бути саме картина світу [1, с. 177-179; 2, с. 17-19; 5, с. 12-15], але реалізація цієї засади потребує насамперед науково-теоретичної розробки змісту і структури сучасної УКС, оскільки тільки на цій основі може здійснюватися і педагогічне моделювання суттєвого змісту сучасної освіти.

Нарешті, третьою важливою причиною необхідності вироблення сучасної УКС є ті зміни, що відбуваються в самому суспільстві. Зростання взаємозалежності різних країн і народів, перетворення людства в єдиний суб'єкт історії і у зв'язку з цим необхідність зміцнення його видової солідарності і співпраці всіх людей для розв'язання глобальних проблем вимагають нового бачення проблеми взаємодії людини і світу, природи і суспільства, вироблення нових (як наукових, так і ціннісних) орієнтирів у стратегії виживання сучасного людства. "Людині потрібна нова концепція світу, – відзначає відомий фінський вчений П. Куусі, – Їй необхідно з'ясувати, яким чином вона мусить перебудувати свою поведінку, щоб, продовжуючи використовувати природні ресурси, не порушувати законів екології. Єдине розв'язання цієї проблеми полягає у створенні нового уявлення про світ, нової інформаційної структури" [6, с. 83].

Які ж можливості є у нас для побудови такої нової картини світу? І які духовні ресурси можуть бути для цього використані?

Насамперед, звичайно, сучасна УКС повинна розроблятися на основі досягнень науки. Але, по-перше, вона не повинна зводитися лише до природничо-наукової КС, тому що без представлення в ній людини й суспільства вона буде не тільки неповною, але й малоефективною, неспроможною належним чином виконувати свою орієнтуючу, регулятивну, сенсоутворюючу та інші важливі функції. По-друге, необхідно пам'ятати, що, як відзначав ще Ф. Енгельс, всеохоплююча, “раз і назавжди закінчена система пізнання природи й історії суперечить основним законам діалектичного мислення”, тому “кожне мислителне відображення світової системи залишається обмеженим”, воно завжди оточується “густою сіткою гіпотез” [9, с. 22, 24, 36]. І чим далі розвивається наука, тим більше ми це розуміємо. Тому не випадково, що вчені, які знаходяться сьогодні на її передових рубежах, стверджують, що “ми лише починаємо розуміти рівень природи, на якому живемо” [8, с. 36]. По-третє, будь-яка УКС базується на певних методологічних засадах, які забезпечують її цілісність, але виробляються за межами самої науки чи незалежно від неї. Наші дослідження різних УКС свідчать про те, що в якості таких засад використовуються насамперед загальні уявлення або поняття про першооснову (першопричину, першопочаток) всього існуючого і про всезагальні зв'язки [3, с. 146-189]. Так, у міфологічній КС – це уявлення про першопредків і всезагальні родинні зв'язки, у релігійній КС – про Бога-творця і Боже провидіння, у науково-філософській КС – поняття про матерію або свідомість і всезагальні закони їх існування та розвитку.

Усе це свідчить про те, що наукові знання можуть служити лише одним (але не єдиним!) із засобів створення сучасної УКС поряд з іншими формами соціального досвіду: філософією, мистецтвом і навіть релігією. У зв'язку з цим дуже важливими здаються думки, висловлені ще на початку минулого століття В.І. Вернадським. Відтворення світу в усій його повноті і складності, вважав вчений, – це лише далекий ідеал, до якого прагне наука. У дійсності ж у кожному епоху істинне і правильне тісно переплітається з позанауковими елементами, які увійшли в нього з релігії, філософії, мистецтва і самого життя або є своєрідними рштуваннями у створенні наукової будівлі. “Він складається з окремих відомих нам наукових істин, з поглядів, виведених науковим шляхом, шляхом дослідження матеріалу, історично засвоєного науковою думкою, з концепцій релігії, філософії, життя, мистецтва, що увійшли в науку ззовні, – концепцій, оброблених науковим методом; з іншого боку в нього входять різноманітні чисто фіктивні створення людської думки – рштування наукового пошуку” [4, с. 68-69]. Тому науковий світогляд завжди розвивається у тісній взаємодії з іншими сторонами духовного життя людства у сфері релігії, філософії, мистецтва, суспільної психології, які тісно сплетені поміж собою і можуть бути розділені тільки в уявленні. А це значить, що вони не виключають, а взаємодоповнюють одна одну [4, с. 50-55].

Ці погляди, на нашу думку, досить правильно відображають багатоаспектність духовного освоєння людиною дійсності, яке не зводиться лише до її пізнання, а включає також її ідеалізацію, різні форми оцінювання, сенсоутворення тощо. Але у зв'язку з цим виникає чимало складних проблем, які стосуються механізмів і форм органічного об'єднання різних видів соціального досвіду і які ще чекають свого дослідження. Ми ж виходимо з того, що найбільш синтетичною формою духовного освоєння дійсності є світогляд як вища форма людської самосвідомості, пізнавальною основою якого є УКС [3, с. 82-99]. Тому її вироблення не може відбуватися ізольовано від створення інших сторін (частин) сучасного світогляду. Оскільки ж цей світогляд повинен сьогодні виконувати функції загальнолюдської самосвідомості (а не просто окремих етнічних чи соціальних спільнот), то для того, щоб виконувати щодо людства в цілому свою інтегруючу функцію, він неодмінно має бути плюралістичним, тобто допускати можливість співіснування у ньому різних розумінь світу (КС), які рівною мірою можуть

служити вихідною світоглядною основою обґрунтування сучасних загальнолюдських інтересів, цілей та цінностей.

Список літератури

1. Арцишевська М. Методологічні засади інтеграції змісту освіти // Науковий вісник ВДУ: Філософські науки. – 1998. – № 10. – С. 175-179.
2. Арцишевська М. Суспільствознавча картина світу як теоретична основа інтеграції змісту шкільної освіти // Шлях освіти. – 2000. – № 3. – С. 16-20
3. Арцишевский Р.А. Мироззрение: сущность, специфика, развитие. – Львов, 1986.
4. Вернадский В.И. Избранные труды по истории науки. – М., 1981.
5. Ільченко В.Р., Гуз К.Ж. Концептуальні основи інтеграції змісту природничонаукової освіти // Технології інтеграції змісту освіти. – Київ-Полтава. – Вип. 1, 2002. – С. 7-56.
6. Кууси П. Этот человеческий мир: Пер. с англ. – М., 1988.
7. Научная картина мира: Логико-гносеологический аспект. – К., 1983.
8. Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса: Новый диалог человека с природой: Пер. с англ. – М., 1986.
9. Энгельс Ф. Анти-Дюринг // Маркс К., Энгельс Ф. Соч. – Т.20.

Summary

The essay is devoted to the ways of actualization and forming of the contemporary word pattern. The question under consideration concerns the interaction of different forms of social experience in the process of its creations.